ЖУРНАЛ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ
Том 7 (№ 1). Березень 2008
Видання Тернопільського національного економічного університету

Глобалізація і регіоналізація

Ірина ТХІР

ВПЛИВ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ВИРОБНИЧИХ МЕРЕЖ

Резюме

Виділено різницю між поняттями ланцюга та виробничої мережі. Проаналізовано взаємозв'язок між процесами транснаціоналізації та її впливу на міжнародну фрагментацію виробництва і, зокрема, на міжнародні виробничі мережі. Відзначено роль глобальних міст у створенні міжнародних виробничих мереж.

Ключові слова

Транснаціоналізація, міжнародні виробничі мережі, міжнародна фрагментація виробництва, інтегрований виробничий ланцюг, глобалізація, глобальні міста.

Класифікація за JEL: F53; F15.

© Ірина Тхір, 2008.

Тхір Ірина, аспірант Тернопільського національного економічного університету, Україна.

Сучасні тенденції глобалізованого економічного простору у своїх антиномічних проявах виявляють альтернативні варіанти заповнення економічних ніш. Дуалізм процесу транснаціоналізації дає можливість розглядати реґіоналізацію як рушійну силу міжнародної фрагментації виробництва (МФВ). Сучасна школа економістів-міжнародників пропонує розуміння поняття «реґіоналізація» як результату довгострокових перетворень зв'язків між країнами, що об'єднані у певні союзи, блоки чи кластери та формують специфічний економічний простір на спільній для них території [1]. Моделі МФВ, представлені у дослідженнях Ronald W. Jones та Henryk Kierzkowski, визначають необхідність використання міжнародних виробничих мереж (МВМ) на сучасному етапі. Ключову роль у них відіграють супутні послуги, які є зв'язковим та першочерговим елементом у формуванні таких виробничих мереж. Моделі міжнародної фрагментації виробництва дають можливість розглядати МВМ як один із сучасних методів поширення виробництва, і, таким чином, розміщувати фрагменти виробництва у нових виробничих блоках, залучати при цьому різні країни та, відповідно до принципів МФВ, здешевлювати своє виробництво.

Процес транснаціоналізації пропонує альтернативні варіанти розгляду виробництва. На даний момент економісти-міжнародники пишуть про нове «століття мереж», беручи до уваги зусилля великих корпорацій зі створення глобальних мереж під своїм керівництвом. Управління стратегічними взаєминами фірм розглядається як основний фактор успішності в бізнесі, а динаміка мереж – як основа міжнародного маркетингу [2, с. 103]. Акцентується особлива увага на формуванні глобальних мереж, об'єднанні в їхніх рамках не лише виробничого, а й інноваційного бізнесу, комплексного управління якістю продукції.

Дослідження ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку) підтвердило, що мережева організація створює нову інноваційну систему, що забезпечує не лише науково-технічні, а й організаційні зміни. Головна перевага мереж – це розподіл ризиків та гнучкість, яка необхідна в умовах швидкої зміни ринкової кон'юнктури. Тому корпоративні мережі залучають набагато більше прямих іноземних інвестицій, ніж традиційні компанії. Перехід до мережевих кооперативних відносин фірм наприкінці XX ст. названий *революцією мереж* [2, с. 104]. Автор виходить з того, що спершу використовувалась схема виробництва та співробітництва відповідно до моделі інтегрованого виробничого ланцюга, і лише внаслідок економічних трансформацій утворювалась міжнародна виробнича мережа.

Тому виникає необхідність у: а) виділенні різниці між поняттями ланцюга та виробничої мережі; б) системному аналізі взаємозв'язку між процесами транснаціоналізації та її впливу на міжнародну фрагментацію виробництва і, зокрема, на міжнародні виробничі мережі.

1. Диференціація понять ланцюга накопичення вартості та виробничої мережі

Концепція міжнародної виробничої мережі (International production networks) розроблена у багатьох роботах Dieter Ernst та визначається як географічне поширення діяльності брендів-лідерів виробників товарів та складових компонентів, відносин як з їх філіями, так і з незалежними постачальниками [1, с. 50]. Дослідник Michael Borrus у роботі «International Production Networks in Asia: Rivalry or Riches» розглядає МВМ як сукупність відносин між фірмами, на основі яких компанія організовує свою діяльність, починаючи від досліджень та розробок, дизайну продукту, виробництва, розповсюдження продукції та використання супутніх послуг [2, с. 58]. Таке трактування міжнародної виробничої мережі є схожим до концепції вертикальної ієрархії «vertical keiretsu», що використовується та активно реалізовується у Японії. Проблематикою феномену міжнародних виробничих мереж займаються такі іноземні науковці, як Greg Linden (США), Françoise Lemoine (Франція) «Integrating Central and Eastern Europa in the European Trade and Production Network», Rob van Tulder and Winfried Ruigrok (Німеччина), Timothy J. Sturgeon(США), John Zysman, Eileen Doherty, Andrew Shwartz «Cross National Production Networks and the Re-organization of the European Economy». З розглянутих робіт можна зробити висновки про доволі поверхове визначення саме поняття мережі. Оскільки ця тема є доволі новою (дослідження розпочато з 1990 років і лише іноземними економістами), то, на жаль, за вітчизняними науковцями не помічено досліджень на дану тематику, лише окремі статті щодо інтеграції *виробничих ланцюгів*. Саме Н. А. Михайленко акцентував свою увагу на понятті ланцюга та його ролі у процесі глобалізації виробництва, але уточнення потребує чітке розмежування поняття виробничого ланцюга та виробничої мережі. Перевагою цього дослідження є, власне, те, що Н. А. Михайленко одним з перших вітчизняних науковців спробував акцентувати увагу та проаналізувати інтегрований виробничий ланцюг [2]. Сьогодення вимагає розгляду не лише вертикального поєднання певних дій та операцій, а й поєднання з горизонтальною поширеністю на інші регіони та країни, що, власне, і є основою міжнародної фрагментації виробництва.

Насамперед варто визначити відмінності між поняттям виробничого ланцюга та виробничої мережі. Ланцюг (*chain*) є вертикальною послідовністю дій у процесі постачання, споживання й обслуговування, у той час як мережа (*network*) поєднує і вертикальну, і горизонтальну послідовність економічних дій, включаючи та охоплюючи кілька країн. Термін «ланцюг нагромадження вартості» (*value chain*) здебільшого використовують для характеристики окремої частини діяльності, яка у певний період часу проходить через велику кількість операцій, динамічних конфігурацій, що знаходять своє

відображення у понятті *мережа*. Детальну характеристику цих визначень показано на рис. 1 відповідно до певних критеріїв.

Рисунок 1.

Характеристика ланцюга нагромадження вартості / виробничих мереж за критеріями[1]

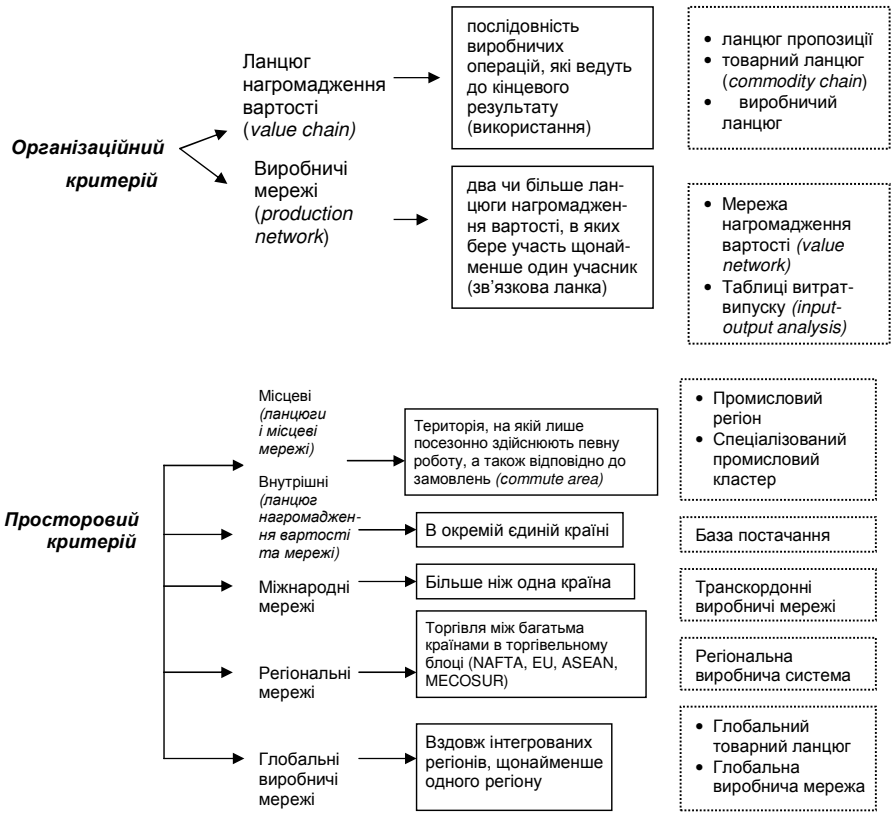

[1] Складено самостійно на основі [4] .

Продовження рисунка 1.

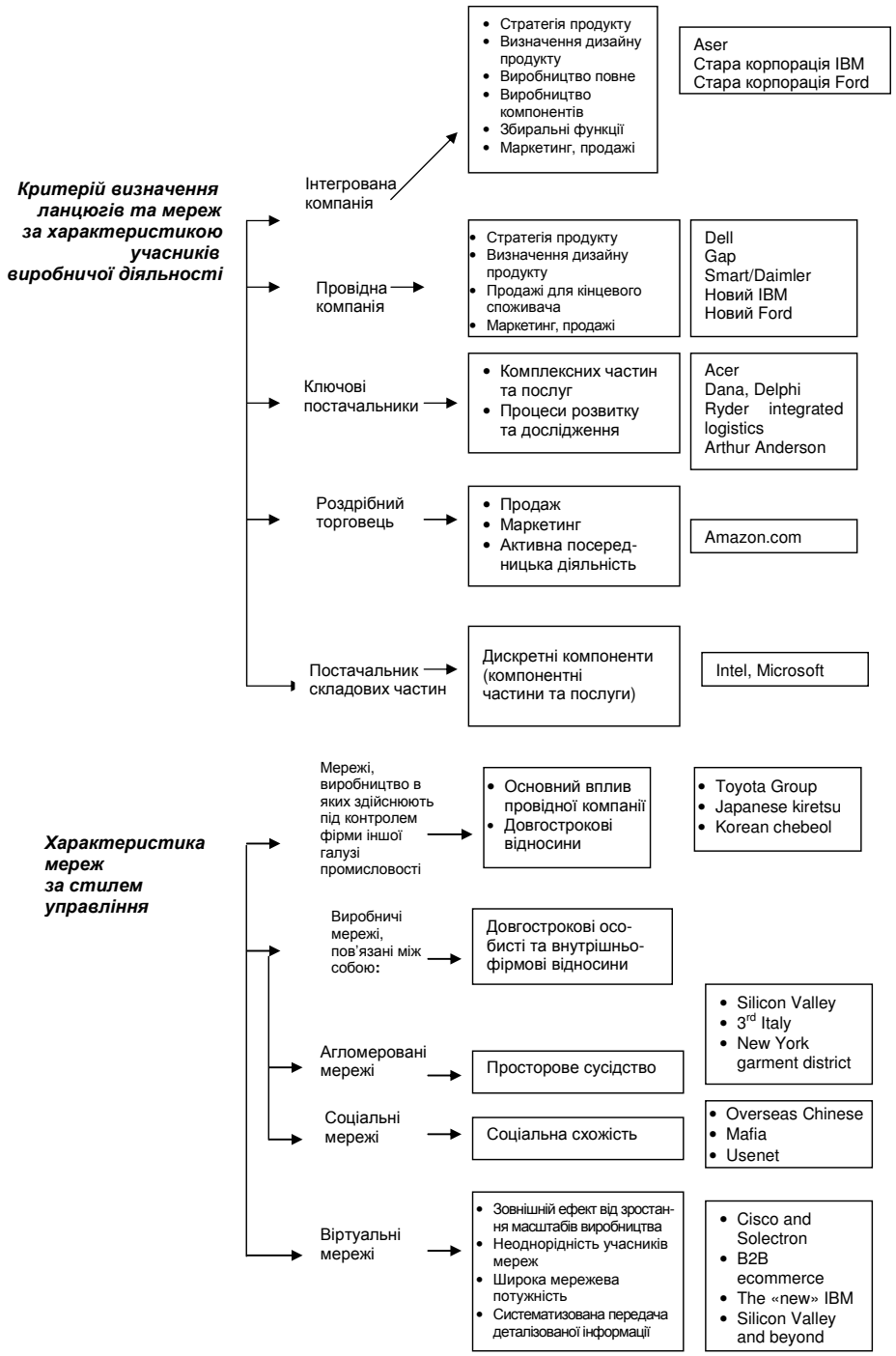

Отже, міжнародна виробнича мережа є сукупністю вертикально-горизонтальних послідовних економічних операцій, учасники якої здійснюють ефективні конфігурації щодо поширення своїх кордонів на інші країни у процесі постачання, споживання, обслуговування з метою максимізації прибутків та здешевлення виробництва.

Мабуть, найважливішим критерієм для характеристики виробничих мереж є керівництво (управління). Відповідно до цього, розрізняють 3 види мереж:

- мережі, виробництво в яких здійснюють під контролем фірми іншої галузі промисловості *(captive or authority production network);*
- виробничі мережі, пов'язані між собою (родинні) *(relational production network);*
- віртуальні виробничі мережі *(virtual production network).*

У мережах, виробництво в яких перебуває під контролем фірми іншої галузі промисловості *(captive or authority production network)*, управління здійснює провідна компанія. Наприклад, виробничі мережі, керовані японськими компаніями, включають у себе постачальників, що доволі сильно залежать від одного чи кількох ключових фірм-покупців. Відносини «покупець-постачальник» часто формуються між філіями окремої промислової групи *(industrial group)*. Провідні компанії можуть інвестувати їх постачальників і через деякий час здійснювати фінансовий контроль. Ці компанії часто скеровують філіальних постачальників до адаптації виробництва технологій і системи контролю якості відповідно до стратегій провідних компаній. У даному випадку йдеться про допоміжні підприємства, які виготовляють сировину або напівфабрикати, і недоліком таких мереж є те, що вони цілком залежать від керівної політики провідної компанії.

Виробничі мережі, пов'язані між собою *(relational production network)*, мають тенденцію до утворення крізь призму соціальної та просторової схожості й особливо за допомогою довготермінових контрактних відносин між компаніями. Можна детермінувати їх як агломераційні мережі *(agglomeration networks)*, основою яких є просторова близькість (сусідство), та соціальні *(social networks)*. Недоліками таких мереж є високі прохідні та географічні бар'єри.

Віртуальні мережі пов'язані високоінноваційними, але невертикальними провідними компаніями з низкою багатофункціональних постачальників. Ключові постачальники здійснюють широкий ряд послуг щодо виробництва, включаючи логістику, процеси розробки (інженерні процеси), купівлю компонентів, виробництво, подетальне збирання, пакування, розповсюдження і післяпродажний сервіс, тоді як провідні компанії здійснюють інноваційну політику, маркетинг, визначають ринок для нових товарів.

Аналіз цієї моделі дає змогу виділити потенційні недоліки віртуальних виробничих мереж. Постачальники можуть зробити наступний крок у роз-

витку власних кінцевих продуктів у конкуренції з їх покупцями[2]. Рис. 1 дає детальнішу інформацію щодо мереж відповідно до стилю управління в них. Позитивізм віртуальних виробничих мереж детермінується швидкістю (направленістю), яка на рис. 2 зображена двома вимірами: швидкість географічного поширення мереж та направленість мереж за швидкістю випуску продукції. Ці процеси здійснюють за рахунок відносної втрати впливу керівництва на віртуальну мережу та впевненості у технічних стандартах номенклатури настільки, наскільки дають змогу це зробити інформаційні технології, включаючи цифрову техніку та B2B е-комерцію для кодифікування (інколи автоматизування) передачі комплексної інформації вздовж міжфірмових зв'язків.

2. Аналіз взаємозв'язку між процесами транснаціоналізації та її впливу на формування міжнародних виробничих мереж

Інформатизація та глобалізація трансформують механізм формування попиту, пропозиції та ціноутворення, поведінку споживачів і виробників на ринку, процеси максимізації прибутку і безпосередньо виробничий цикл. Таким чином полегшується формування виробничих ланцюгів та пришвидшується утворення виробничих мереж, підсилюються взаємозв'язки і взаємозалежності між галузями та виробничими блоками. Трансформація у чистому вигляді може бути стримувальним фактором, особливо у випадку трансформації усіх механізмів одночасно. Тому, власне, йдеться про поступову зміну та трансформування окремих елементів, а інформатизація на рівні сучасних технологій лише пришвидшує цей процес.

У міжнародних виробничих мережах потрібно враховувати стратегії їх поширення, а також особливості галузей, які загалом визначають процес їх формування. У текстильній промисловості варто взяти до уваги не лише диференціацію місця виробництва, а й векторність на специфічні ринки під впливом глобалізації. На даний момент текстильна промисловість характеризується наявністю великих корпорацій, таких як Burlington у США, Toray в Японії, Coats у Великобританії та Marzotto Group в Італії. Зростання процесів реґіоналізації для текстильної промисловості означає переміщення кваліфікованої та наукомісткої праці у країни, які зберігають першість (це США,

[2] У 1970–1980 рр. американські виробники електроніки використовували японські фірми електротехніки для кінцевого виробництва своїх товарів. У результаті американські фірми, такі як RCA, втратили контроль над визначенням продукту та зменшили прикріплення своїх брендових імен до японського конструювання і виробництва товарів. Відповідно, американські виробники електроніки втратили свої переваги.

Японія, Німеччина, Італія), а низькооплачувана робота здійснюється у Латинській Америці, Азії, Східній Європі, Північній Америці.

На даний момент є три нових регіони, в яких активно розгалужуються міжнародні виробничі мережі:

США↔ Мексика ↔ Карибський басейн;

Японія ↔ Східна ↔ Південно-Східна Азія;

Західна Європа ↔ Східна Європа ↔ Північна Африка.

Наступним виробничим гігантом є автомобілебудування. Саме автомобілебудівний комплекс був піонером у розбудові виробничих мереж. Безліч компонентів та напівфабрикатів виробляють незалежні фірми у різних галузях економіки. Рис. 3 показує наявність трьох основних процесів, які є складовими кінцевого збирання автомобілів і, відповідно до них, формують виробничі мережі за такою схемою :

- виробництво кузова;
- виробництво компонентів;
- виробництво двигунів та трансмісій.

Рисунок 2.

Виробничі мережі: географічний фактор порівняно із швидкістю випуску продукції [2, с. 45]

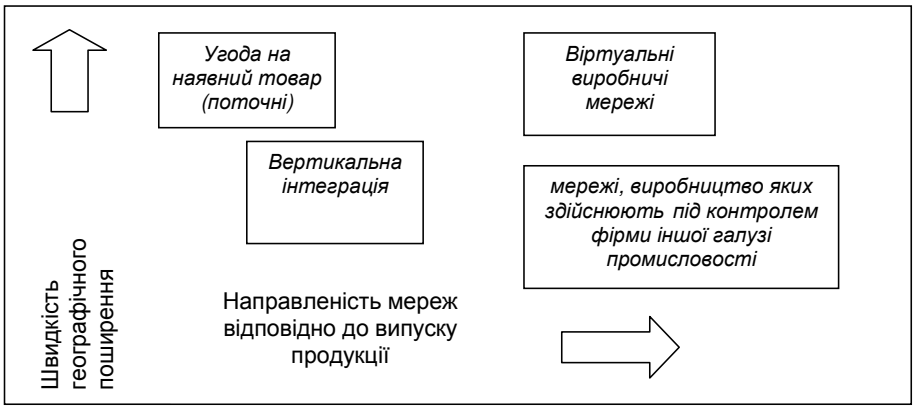

Рисунок 3.

Схема автомобільної виробничої мережі [5, с. 356]

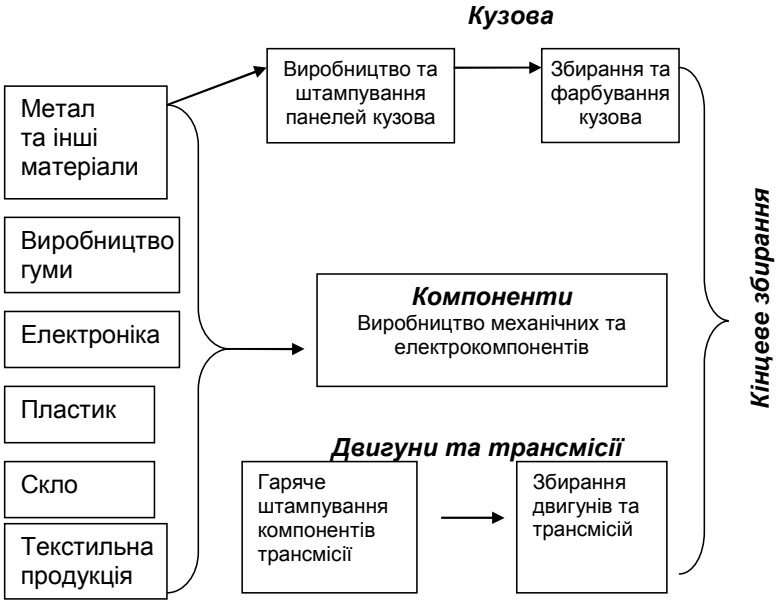

У розвитку виробничих мереж виділяють такі етапи:

- технологічний ланцюг всередині підприємства;
- міжгалузеві виробничі ланцюги в рамках вертикально інтегрованого концерну, які поєднуються з горизонтальною інтеграцією і мають своє відображення у міжнародних виробничих мережах;
- встановлення фірмами-конкурентами електронних торгівельних платформ, які дають змогу управляти технологічними потоками цілої галузі, при цьому активно розвиваються логістичні центри.

Відповідно, така природа цієї галузі дає можливість надзвичайно вигідно розмістити своє виробництво, враховуючи останні тенденції глобалізації та інтеграції світової економіки.

Рисунок 4.

Розміщення головних корпоративних та регіональних органів управління у виробничих мережах[3]

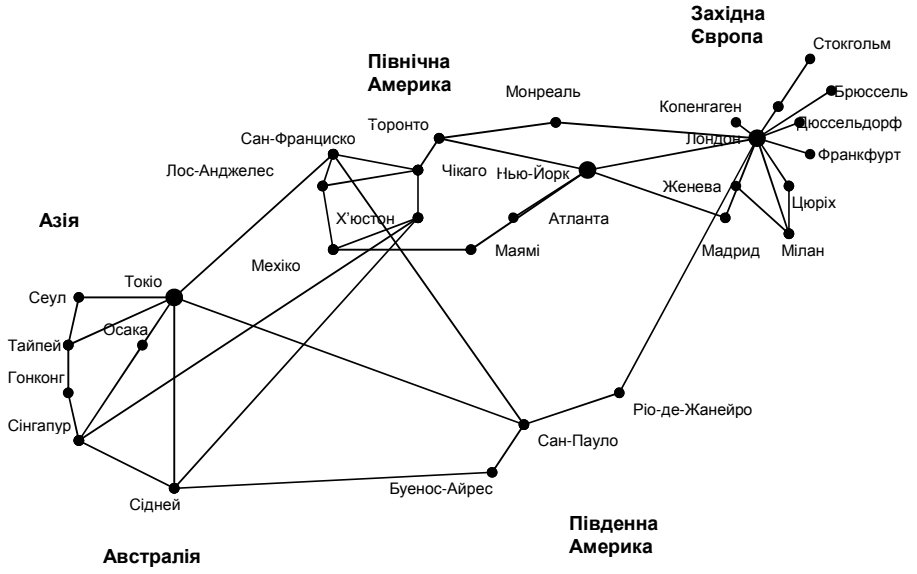

У глобальному масштабі є лише невелика кількість міст, які можуть бути і корпоративними, і регіональними головними органами управління при ТНК. Такі *глобальні міста* економісти-міжнародники описують як *контрольні точки* глобальної економіки. На рис. 4 спрощено проілюстровано карту таких центрів. Як глобальні розглядаються три міста – Токіо, Нью Йорк та Лондон. Транснаціоналізація економіки і, зокрема, виробництва дає можливість виділити інші ключові міста у кожному з трьох великих економічних регіонів світу – Західна Європа, Північна Америка та Азія, а також Австралія та Латинська Америка. Адже подальша інтеграція Європейського Союзу та швидке зростання східноазійських економік певним чином простимулювало потребу регіональних центрів у цих містах. Американські корпорації давно практикують таку діяльність на теренах країн старої Європи при здійсненні регіональних операцій. Аналогічна ситуація з японськими та східноазійськими багатонаціональними компаніями.

На рис. 5 показано основні варіанти поширення виробничих мереж.

[3] Складено самостійно.

Рисунок 5.

Основні види географічної організації ТНК при формуванні МВМ[4]

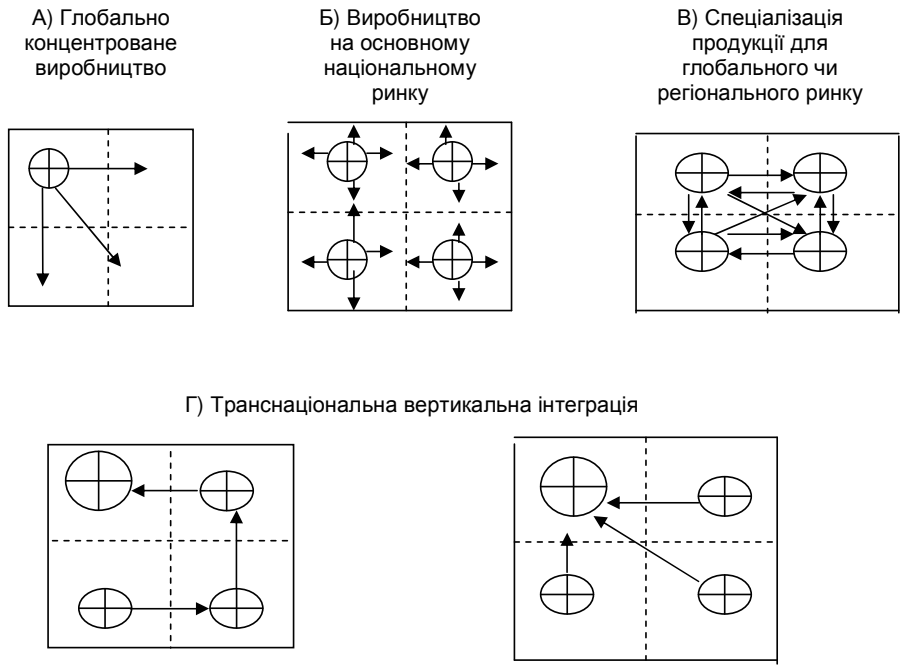

Рис. 5 (А) зображає найпростіший випадок. Все виробництво зосереджено в єдиному географічному об'єкті (чи, щонайменше, в рамках однієї країни) й експортує через мережу ТНК. Це класичний випадок, який брали за основу чимало японських компаній. Відповідно до рис. 1, це місцеві або внутрішні виробничі мережі.

Рис. 5 (Б) визначає певні особливості: виробництво розміщене та орієнтоване безпосередньо на специфічні національні ринки, які є схожими до ринку фірми, що ініціює утворення виробничих мереж, тут ідеться про міжнародні виробничі мережі.

Рис. 5 (В) зображає приклад виробництва, який нині активно використовують EU та NAFTA. Наявність величезного внутрішнього ринку разом із різницею у забезпеченні факторами виробництва між членами об'єднань. Такий сценарій розвитку подій присвячено збереженню та розвитку швидше

[4] Складено автором на основі [5].

регіонального ринку, ніж національного, як це було в попередньому випадку (5 (Б)). Відповідно до вищезазначеної характеристики мереж (рис. 1) – регіональні виробничі мережі.

На рис. 5 (Г) показано можливі варіанти розвитку подій при раціоналізації виробничого процесу шляхом спеціалізації та фрагментації виробництва. Матеріали, ресурси, напівкомплектуючі матеріали, розміщені в різних частинах світу та транспортовані між географічно (територіально) розподілених виробничих блоків, утворюють інтегровані виробничі ланцюги, і, пройшовши через низку економічних операцій, трансформуються у виробничі мережі. Таким чином, традиційний зв'язок між виробництвом та ринком частково розмиваються. Адже випуск продукції однієї компанії в окремій країні є напівфабрикатом і частково сировиною для іншої фірми, але вже іншої країни. Відповідно, утворюється інтегрований виробничий ланцюг, який при залученні кількох країн та при певному ускладненні процесу виробництва переходить на складніший рівень – міжнародні виробничі мережі.

Висновки

Асиметричність глобалізації приводить до пошуків мінімізації негативних наслідків стиків дезінтеграції та інтеграції економічних процесів. Представники нової теорії торгівлі[5] пропонують кластерну модель господарювання. А одним з варіантів розвитку МВМ можна вважати мережу з моносекторних міст (не лише як наукомістких територій), як центральних вузлових елементів у виробничій мережі. Такими інституційними одиницями є вищеназвані *глобальні міста*, які й ініціюють утворення виробничих блоків при фрагментації виробництва. Отже, виробничу мережу можна розглядати як сукупність кластерів, адже одним із видів мереж є саме агломераційні (концентрація кластерів, і як приклад – Силіконова долина).

Виникнення та розвиток виробничих інтегрованих ланцюгів, а водночас і міжнародних виробних мереж є наслідком впливу сучасних тенденцій глобалізації. Основним фактором впливу є інформатизація, яка змінює процес формування попиту та пропозиції на світових товарних ринках. Виникнення глобальних виробничих ланцюгів дає поштовх до появи нових форм співробітництва між суб'єктами міжнародних економічних відносин, таких як аутсорсинг, стратегічні договірні (контрактні) відносини, міжнародна фрагментація виробництва. У галузі машинобудування та електротехнічної промисловості управління виробничими ланцюгами, що переходять у виробничі мережі, має свою особливість, яка полягає у спеціалізації та звуженні технологічної орієнтації виробництва завдяки використанню аутсорсингу та міжнародної фрагментації виробництва.

---

[5] Krugman, Fujita, Venables, Puga.

Глобалізація та інформатизація економіки, спеціалізація фірм через призму ключових постачальників зробили неефективним подальше укрупнення вертикально інтегрованих корпорацій. Основною тенденцією на сучасному етапі є перехід від подальшого укрупнення корпорацій та холдингів на базі злиття та поглинань до мережевого типу організації виробництва за допомогою виробничих блоків.

Література

1. Гладій І. Й. Транснаціональна регіоналізація глобалізованого економічного простору: системно-синергетичний підхід // Журнал європейської економіки. – Том 3 (№1). – Березень 2004. – С. 79–95.
2. Михайленко Н. А. Інтеграція виробничого ланцюга – сучасна особливість структури світових товарних ринків // Економические науки. – Вестник Запорожского национального университета. – С. 103–108.
3. Integrating Central and Eastern Europe in the European Trade and Production Network, Françoise Lemoine, Berkeley Roundtable on the International Economy (University of California, Berkeley) Year 1998 Paper BRIEWP107. – P. 50.
4. Tales from the 'Global' Economy: Cross National Production Networks and the Re-organization of the European Economy John Zysman, Eileen Doherty, Andrew Schwartz, June 1996. – P. 58.
5. Timothy J. Sturgeon. How do we define value chains and production networks? Massachusetts institute of technology. October 1, 2000. – P. 6–17.
6. Peter Dicken. Global shift. Reshaping the global economic map in the 21st century. – 2004. – P. 356.

Стаття надійшла до редакції 26 грудня 2007 р.